

Будник О.Б. Дослідження морально-естетичної готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі / О. Б. Будник // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб.статей. – Ялта: РВНЗ КГУ, 2014. – Вип.44. – Ч.3. – С.41-49 (0,5 а.а.) (Зареєстрований в міжнародній базі даних періодичних видань: ISSN 2311-1305)

Педагогіка

УДК:37.011(378) + 373.3

кандидат педагогічних наук, старший

науковий співробітник, доцент кафедри

теорії та методики початкової освіти Будник О. Б.

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ)

**ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
СТУДЕНТІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Анотація. У статті висвітлено результати діагностики рівня сформованості морально-естетичного компонента особистісно-професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Вивчення їх морально-естетичної готовності здійснено за методикою діагностики емпатійних здібностей (В. Бойко), авторської методики виявлення готовності до вчинкової діяльності морально-естетичного змісту та особистісної схильності до конфліктної поведінки (тест К. Томаса).

Ключові слова: професійна освіта, підготовка майбутнього вчителя, соціально-педагогічна діяльність, морально-естетична готовність, професійне самовдосконалення.

Аннотація. В статье отражены результаты диагностики уровня сформированности нравственно-эстетического компонента личностно-профессиональной готовности будущих учителей к социально-педагогической деятельности в начальной школе. Изучение их нравственно-эстетической

готовності здійснено по методикі діагностики емпатійних способностей (В. Бойко), авторської методики виявлення готовності к діяльності морально-естетического содержания и личностной предрасположенности к конфликтному поведению (тест К. Томаса).

Ключевые слова: професiональне образование, подготовка будущего учителя, социально-педагогическая деятельность, морально-эстетическая готовность, професiональное самосовершенствование.

Annotation. The article highlights the results of diagnosis of forming moral and aesthetic component of personal and professional readiness of teachers to social and educational activities in elementary school. The study of moral and aesthetic readiness of students by the method of diagnosis empathetic abilities (V. Boyko), the author's methods of detection of readiness for activities of actional moral and aesthetic sense and personal predisposition to conflict behavior (test K. Thomas).

Key words: professional education, training of a future teacher, social and pedagogical activity, moral and aesthetic readiness, professional self-improvement.

Вступ. Сьогодні практично всі професії, а передусім професія вчителя, пов'язані з етичними проблемами людини, суспільства, навколишнього світу, адже “низька етична культура людини не може не впливати на всю її роботу”, тому “знання етики як науки про моральну поведінку необхідні всім студентам, щоб зробити їх чутливими до етичних проблем, з якими вони зіткнуться у своїй професійній діяльності” (С. Гончаренко) [1, с. 44-46]. Адже “здійснення педагогічної діяльності вчителем передбачає визначення моральних цілей і засобів, мотивів і потреб із тим, щоб вона носила позитивний вчинковий характер” [2, с. 110]. Отож важливими характеристиками особистісно-професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності (СПД) є обізнаність із морально-естетичними цінностями, особистісними та суспільними моральними нормами, усвідомлення необхідності дотримання етичних принципів у діяльності професіонала; взаємодія педагога з вихованцями на засадах відвертості, толерантності, гуманності й конфіденційності. На необхідності врахування в професійній

діяльності педагога нових етичних мотивів “у рамках нової парадигми знання” акцентує В. Кремень [3, с. 8].

Виокремлення морально-естетичного компонента в якості самостійного складника особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя є не випадковим, адже в сучасних умовах особливо загострилися проблеми етико-естетичного ставлення людини до навколишнього світу, значення наукової раціональності в освітній сфері, переоцінки традиційних виховних ідеалів і духовних смислів, особливо в аспекті вирішення соціально-педагогічних проблем неповнолітніх.

Формулювання мети статті та завдань. Мета й завдання статті – вивчити рівень сформованості морально-естетичного складника особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Проблема морально-естетичної культури педагога широко представлена в науковій спадщині таких учених, як В. Бутенко, Г. Васянович, С. Гончаренко І. Зязюн, О. Киричук, О. Рудницька та ін. Професійну підготовку майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності в окресленому аспекті доцільно здійснювати з урахуванням категоріальних структур педагогічної етики (моральна свідомість, свобода, відповідальність, емпатія, справедливість, честь, совість та ін.) і педагогічної естетики (естетичні переживання, почуття, смаки, свідомість, настрої тощо).

В. Сухомлинський зазначав, що розвинути в людини ідейні переконання, погляди, “навчити жити в суспільстві, утвердити морально-естетичні принципи – усе це вимагає того ступеня духовної єдності, на якому вихователь і вихованець відчувають себе одностайними” [4, с. 434]. І далі: “Етичне Я нерозривне і неподільне. Не може бути хорошим громадянином, справжнім борцем за високі ідеали духовно і морально спустошена людина” [5, с. 386].

За І. Зязюном, “соціально-ціннісні якості й норми поведінки набувають особистісного смислу і значущості” тоді, коли на основі глибокого розуміння їх сутності “вони [соціально-ціннісні якості й норми поведінки] пройшли етап

естетизації (переживання; почуттів; освоєння як цінності, стійкої для особистості)“ [6, с. 16]. Отож, готовність до соціально-педагогічної діяльності передбачає здатність до саморозвитку й самовдосконалення професійних якостей, відповідних цінностей, а також “особистісної, педагогічної і соціальної спрямованості вчителя”, розвиток педагогічної майстерності майбутніх фахівців на естетичних та етичних засадах [7, с. 314, 319].

Вважаємо, що морально-естетична готовність учителя до СПД, що має метою “створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям та їхнім сім’ям у випадках негативного впливу соціальних чинників” [8], включає естетичну та морально-духовну свідомість, емпатійні здібності, усвідомлення ним етичних й естетичних норм та цінностей, здатність до креативності в професійній діяльності.

Для виявлення реального стану сформованості окремих показників у процесі констатувального експерименту здійснено діагностику рівня емпатійних здібностей студентів за методикою В. Бойко. Оскільки в процесі проведення різноманітних діагностичних процедур ми прагнули до уніфікації представлення їх результатів, то шкала розподілу респондентів за рівнями емпатії, запропонована автором методики, нами була дещо модифікована (див. табл. 1).

Таблиця 1

Шкала варіації балів за рівнями емпатії

Авторський варіант		Методика В. В. Бойко	
Рівні	Шкала	Рівні	Шкала
Високий	30-36	Дуже високий	30-36
Достатній	21-29	Середній	22-29
Середній	12-20	Занижений	15-21
Низький	0-11	Дуже низький	0-14

Після узагальнення отриманих за цією методикою емпіричних даних, нами сформовано такі розподіли (див. табл. 2 та рис. 1). Як бачимо, достатній рівень емпатії був зафіксований у порівняно невеликої частини студентів – 26,8% у КГ та 21,2% у ЕГ. Основній частині респондентів притаманний середній рівень емпатії (67,5% у КГ та 61,7% в ЕГ), ще 12,6% студентів ЕГ продемонстрували низький рівень емпатії (у КГ таких студентів трохи менше – 5,7%).

Таблиця 2

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями емпатії

Рівень	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
	f	%	f	%
Високий	0	0,0	13	4,5
Достатній	82	26,8	63	21,2
Середній	205	67,5	183	61,7
Низький	17	5,7	37	12,6

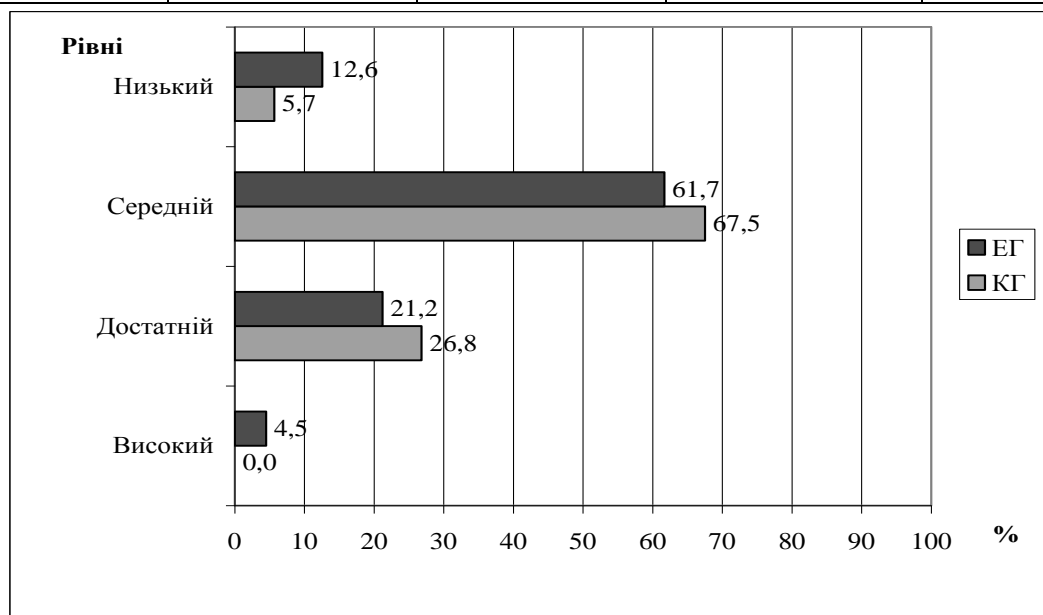

Рис. 1. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями емпатії.

На основі отриманих результатів можемо обґрунтовано стверджувати, що в переважній більшості майбутніх учителів початкових класів (73,2% у КГ та 74,3% у ЕГ), які брали участь у дослідженні, недостатньо сформовані:

– спрямованість уваги, сприймання, мислення людини на стан, проблеми, поведінку іншої людини, тобто спонтанний інтерес до іншої людини, що відкриває шляхи емоційного та інтуїтивного відображення партнера;

– емоційна чутливість, здатність входити в емоційний резонанс з оточуючими (співпереживати, співпрацювати), яка слугує засобом “входження” в енергетичне поле партнера і дає змогу зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати поведінку та ефективно впливати на неї;

– здібності спостерігати поведінку партнера, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них з оперттям на підсвідомий досвід, узагальнювати різноманітні дані про партнерів;

– властивості, що стимулюють до відвертості, довірливості, задушевності;

– вміння зрозуміти іншу людину на основі співпереживань, які виявляються через рухливість, гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

На основі цього в майбутніх фахівців сформовані установки уникати особистих контактів, виявляти зацікавлення іншою людиною, відносно спокійно чи абсолютно байдуже ставитись до проблем і переживань інших. Такі показники рівня емпатії студентів однозначно не дадуть їм можливості в майбутньому успішно реалізовувати суб’єкт-суб’єктну взаємодію зі своїми вихованцями в процесі СПД в початковій школі.

Для діагностики готовності до вчинкової діяльності морально-естетичного змісту нами була розроблена авторська методика, за допомогою якої прагнули з’ясувати наявність у студентів знань, умінь і навичок морально-естетичного змісту, мотивації, умінь і навичок здійснювати такого роду діяльність. Застосування цього інструментарію дало такі результати (див. табл. 3 та рис. 2):

Таблиця 3

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями морально-естетичної готовності до соціально-педагогічної взаємодії

Рівень	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
	f	%	f	%

Високий	0	0,0	8	2,8
Достатній	38	12,5	51	17,1
Середній	203	66,7	168	56,5
Низький	63	20,8	70	23,6

Отож, простежується картина, схожа з розподілами учасників констатувального експерименту за рівнями емпатії. У КГ та ЕГ чітко виокремлюються чисельні підгрупи студентів із середнім (66,7% в КГ та 56,5% в ЕГ) і низьким (20,8% в КГ та 23,6% в ЕГ) рівнем морально-естетичної готовності до соціально-педагогічної взаємодії.

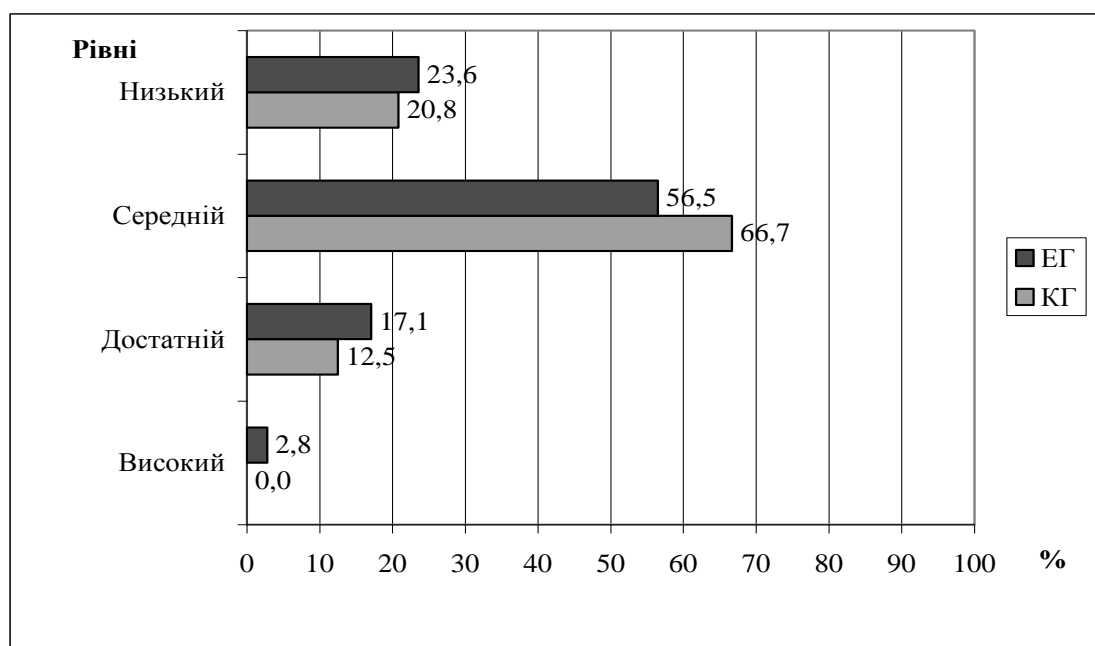

Рис. 2. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями морально-естетичної готовності до соціально-педагогічної взаємодії.

Тільки 17,1% студентів ЕГ та 12,5% студентів КГ продемонстрували достатній рівень сформованості цієї готовності; високий рівень готовності був зафіксований лише у 2,8% респондентів ЕГ (що знаходиться у межах статистичної похибки), а в КГ не виявилось жодного такого студента.

Таким чином, змістовий компонент програм традиційної професійної підготовки вчителя початкових класів та його процесуальна реалізація в сучасному ВПНЗ не дозволяють на належному рівні сформувати в студентів знання, уміння і навички морально-естетичного змісту, що допоможуть у

майбутньому виявляти толерантність, зберігати рівновагу в спілкуванні з колегами, різними категоріями учнів та їхніх батьків, адекватно оцінювати і сприймати етико-естетичні цінності в безпосередній соціально-педагогічній взаємодії.

Велике значення для успішної соціально-педагогічної діяльності вчителя має наявність у нього розуміння та сформованих умінь поведінки в конфліктних ситуаціях, адже в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії такі ситуації виникають досить часто. Досліджуючи сформованість морально-естетичного компонента готовності майбутнього вчителя, проведено також діагностику особистісної схильності студентів до конфліктної поведінки. Для цього використано методику "Стратегії поведінки людини у конфлікті" (тест К. Томаса, адаптація Н. Грішиної), адже в дослідженні конфліктних явищ автор наголошував не лише на вирішенні конфліктів, а і на управлінні ними. У відповідності з цим, учений концентрує увагу на тому, які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них є більш продуктивними чи деструктивними, яким чином можна стимулювати продуктивну поведінку. У процесі обробки даних виявлено, які типи конфліктної поведінки найбільш характерні для майбутніх учителів. У результаті було встановлено, що респонденти використовують у своїй діяльності практично всі стратегії поведінки (див. табл. 4 та рис. 3).

Таблиця 4

Розподіл студентів КГ та ЕГ за стилями їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях

Стиль поведінки	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
	f	%	f	%
Змагання	22	7,3	30	10,2
Співробітництво	86	28,4	92	31,1
Компроміс	89	29,4	78	26,4
Уникнення	61	20,2	68	22,8
Пристосування	45	14,7	28	9,5

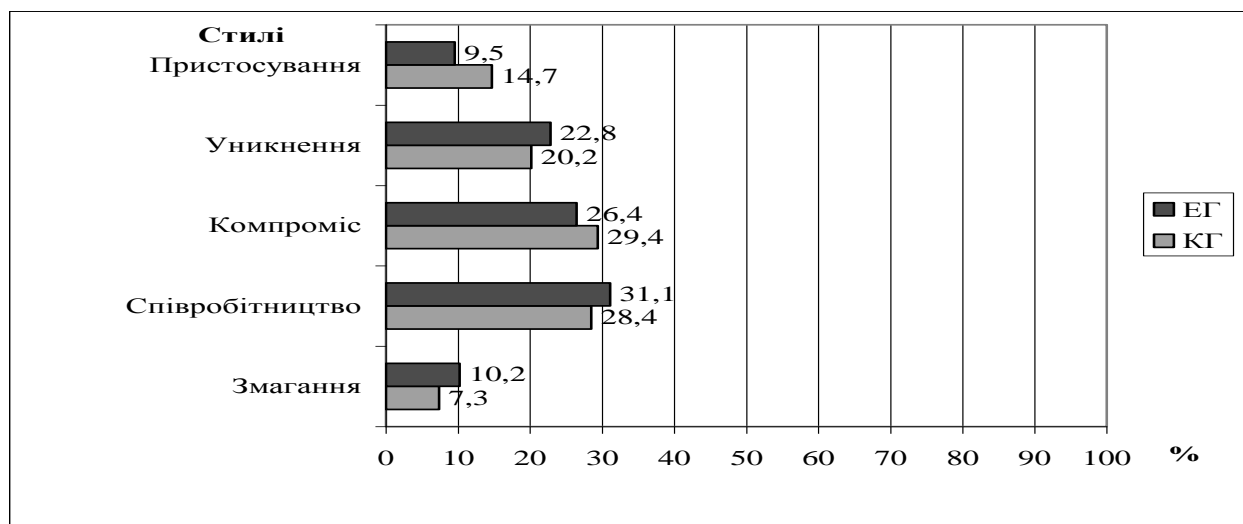

Рис. 3. Розподіл студентів КГ та ЕГ за стилями їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях.

Лише 28,4 % студентів контрольної та 31,1% експериментальної груп виявляють схильність до найпродуктивнішої поведінки в конфліктній ситуації – співробітництва, ще 29,4% респондентів у КГ та 26,4% в ЕГ – до компромісу, тобто орієнтовно половина учасників дослідження (57,8% в КГ та 57,5% в ЕГ) у взаємодії вважають доцільним взаємні поступки, знаходження альтернативи, повністю задовольняти інтереси обох сторін. При цьому кожен з партнерів дещо занижує свої вимоги, поступається в інтересах, щоб задовольнити їх хоча б частково. В результаті зустрічного руху кожна зі сторін досягає часткового задоволення бажання і часткового виконання зустрічних вимог. В основі стилю співробітництва – повне прийняття протилежної сторони як рівноправного в розв’язанні проблеми партнера, надання йому допомоги і сприяння при досягненні бажаного результату таким чином, щоб одночасно досягти аналогічного результату і для себе. Виходячи з цього, вважаємо, що в студентів цієї групи не буде виникати труднощів при розв’язанні конфліктних ситуацій у процесі соціально-педагогічної діяльності.

Утім, значній частині респондентів притаманна схильність до вибору непродуктивних шляхів розв’язання конфліктних ситуацій. Так, до тактики уникнення в конфліктній ситуації схильні 20,2 % студентів КГ та 22,8 % – ЕГ. Для цієї тактики характерною є відмова від негайного вирішення конфлікту, що

виник, тобто, в конфліктних ситуаціях респонденти цієї групи не тільки не відстоюватимуть своїх прав, а й будуть відмовлятися від взаємодії з іншими людьми задля вирішення проблеми. При цьому можуть бути використані різноманітні прийоми: від непомітного для співрозмовника переведення розмови на менш делікатну тему до відкритого небажання її продовжувати. Очевидно, така поведінка не сприятиме досягненню успіху в СПД.

Типовим для 14,7% студентів КГ та 9,5% осіб ЕГ є стиль пристосування в конфліктній ситуації. Це означає, що в конфліктній ситуації вони відмовляються від власних інтересів на користь інших. У 7,3 % респондентів з КГ та 10,2 % – з ЕГ виявляється яскраво виражене змагання, суперництво в конфліктних ситуаціях. Вони прагнуть домогтися задоволення своїх інтересів, ігнорують думки оточуючих. Безумовно, це негативно може позначатися на їхній майбутній професійній соціально-педагогічній діяльності, зокрема в роботі з педагогічно занедбаними учнями та їхніми батьками. Регулюванню власне морально-естетичних відносин у професійних відносинах сприяє високий рівень моральної свідомості фахівця, яку розглядаємо як єдність раціонального та почуттєво-вольового аспектів.

Висновки. На основі узагальнення результатів діагностики рівня сформованості в майбутніх фахівців початкових класів морально-естетичного компонента їхньої особистісно-професійної готовності до соціально-педагогічної діяльності можемо констатувати:

1. Для того, щоб у майбутньому випускники могли реалізовувати ефективну суб'єкт-суб'єктну взаємодію зі своїми вихованцями та іншими учасниками цієї взаємодії в процесі професійної підготовки потрібно більше уваги приділяти питанням розвитку їхніх емпатійних здібностей. Готовність майбутніх учителів початкових класів до вчинкової діяльності морально-естетичного змісту є недостатньою для успішної соціально-педагогічної діяльності. Існує потреба в оновленні змісту та процесуальної сторони професійної підготовки вчителя початкових класів, зокрема в формуванні в них продуктивних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

2. Важливим завданням професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів вважаємо формування їх морально-естетичної свідомості в діалектичній єдності раціонального та почуттєво-вольового складників, оптимізацію педагогічних технологій задля гармонійного формування інтелекту в тісному взаємозв'язку з культурою почуттів та силою волі.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в теоретико-методичному й технологічному розробленні механізмів удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності.

Література

1. Гончаренко С. Про покликання вченого / С. Гончаренко // *Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць*. – Вип. 3. – Київ–Полтава, 2012. – С. 44-55.
2. Васянович Г. Моральні проблеми педагогічної діяльності / Г. Васянович // *Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць*. – Вип. 3. – Київ–Полтава, 2012. – С. 99–111.
3. Кремень В. Г. Інноваційні аспекти освітньої діяльності / В. Г. Кремень // *Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал*. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2013. – № 1. – С.7-13.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи // *Вибрані твори. В 5 т. Т. 4 / В. О. Сухомлинський*. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 394-625.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // *Вибрані твори. В 5 т. Т. 2 / В. О. Сухомлинський*. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 149-416.
6. Зязюн І. А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності / І. А. Зязюн. // *Естетичне виховання дітей та молоді : теорія, практика, перспективи розвитку : збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук*. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 14-22.
7. Отич О. Естетичні і етичні основи педагогічної майстерності / О. Отич // *Професійна освіта: педагогіка і психологія : польсько-український щорічник*

/ за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ, 2012. – С.313-321.

8. Будник О. Б. *Методологічний аспект соціально-педагогічної діяльності* / О.Б. Будник // *Теорія і практика управління соціальними системами : щоквартальний науково-практичний журнал.* – Харків : НТУ "ХПІ", 2013. – № 4. – С. 72-82.

References

1. Honcharenko S. *Pro poklykannya vchenoho* / S. Honcharenko // *Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi : zbirnyk naukovykh prats'*. – Vyp. 3. – Kyiv–Poltava, 2012. – S. 44-55.
2. Vasyanovych H. *Moral'ni problemy pedahohichnoyi diyal'nosti* / H. Vasyanovych // *Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi : zbirnyk naukovykh prats'*. – Vyp. 3. – Kyiv-Poltava, 2012. – S. 99–111.
3. Kremen' V. H. *Innovatsiyni aspekty osvith'oyi diyal'nosti* / V. H. Kremen' // *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy // Shchokvartal'nyy nauково-praktychnyy zhurnal.* – Kharkiv : NTU "KhPI", 2013. – № 1. – S. 7-13.
4. Sukhomlyns'kyi V. O. *Rozmova z molodym dyrektorom shkoly* // *Vybrani tvory. V 5 t. T. 4* / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K. : Rad. shkola, 1976. – S. 394-625.
5. Sukhomlyns'kyi V. O. *Yak vykhovaty spravzhnyu lyudynu* // *Vybrani tvory. V 5 t. T. 2* / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K.: Rad. shkola, 1976. – S. 149-416.
6. Zyazyun I. A. *Estetychni rehulyatyvy pedahohichnoyi maysternosti* / I. A. Zyazyun // *Estetychne vykhovannya ditey ta molodi : teoriya, praktyka, perspektyvy rozvytku : zbirnyk naukovykh prats'* / za red. O. A. Dubasenyuk, N. H. Sydoruk. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. – S. 14-22.
7. Otych O. *Estetychni i etychni osnovy pedahohichnoyi maysternosti* / O. Otych // *Profesiyna osvita: pedahohika i psykholohiya : pol's'ko-ukrayins'kyi shchorichnyk* / za red. T. Levovyts'koho, I. Zyazyuna, I. Vil'sh, N. Nychkalo. – Chenchokhova – Kyiv, 2012. – S. 313-321.
8. Budnyk O. B. *Metodolohichnyy aspekt sotsial'no-pedahohichnoyi diyal'nosti* / O. B. Budnyk // *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy :*

*shchokvartal'nyy naukovo-praktychnyy zhurnal. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2013.
– № 4. – S. 72-82.*